

Türk Yaşname Geleneğinde Karakalpak Şairi Berdak'ın Şiirleri

The Poems of the Karakalpak Poet Berdak in the Turkish Yaşname Tradition

Elmira MEMMEDOVA-KEKEÇ¹

¹Bakü Avrasya Üniversitesi, Hazar Üniversitesi, Diller ve Edebiyatlar Bölümü, Azerbaycan

ORCID: E.M.K. 0000-0002-3445-1569

ÖZ

Yaşname, Türk sözlü ve yazılı edebiyatına özgü bir türdür ve Ahmed Yesevî'nin “Divan-ı Hikmet” ve “Fakrname” eserlerinde, aynı zamanda Yusuf Has Hacib'in “Kutadgu Bilig” mesnevisinde ilk yazılı örneklerine rastlanılır. Genelde insan ömrünü yaşlar üzere anlatan bu tür eserler daha sonraki dönemlerde hem şiir hem de nesir şeklinde kaleme alınır. Bütün Türk dünyası coğrafyasında karşımıza çıkan bu metinler yazılı edebiyattan âşık şiirlerine de aktarılır ve Azerbaycan, Anadolu, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan saz şairlerinin ele aldıkları önemli metinlerden birine dönüşür. Bu bağlamda Karakalpak şair ve ozanı Berdak'ın (Berdimurat Ğarğabay Ulı) da şiirlerinde yaşnamelere yer verilir. Karakalpak edebiyatının kurucularından olan Berdak'ın yaşnameleri, Türk yaşname geleneğine dayanmaktadır. Sovyet Dönemi'nde yazmaları Arap alfabesiyle olduğu için İslami nedenlerle şiirleri yok edilen Berdak'ın halk hafızasından derlenerek yayınlanmış eserlerinden olan “Tanlamalı Şığarmaları” kitabında bulunan “Ömirim” ve “Yespim Menin” şiirleri ünlü ozanın yaşamı üzerine anlatılmış şiirleridir. İki şiir birbirinin devamı niteliğindedir. “*Berdimurat benim özüm / İştin halkım, aytkan sözüm / Sarardı gaflette yüzüm / Öttü ermanda ömrüm*” söyleyen ozan, fani dünyada ömür sürmesini geleneksel yaşname kalıplarıyla anlatmaktadır. Yaşnamede Türkistan coğrafyasında ünlü olan bir kalıp da kullanılmıştır. Bu kalıp Köroğlu Destanı'nın doğu varyantlarında karşımıza çıkan yaşnamelere ve ünlü Türkmen şairi Mahtumkulu Feraki'nin bilinen bir yaşname-sine özgü “günlerim” redifidir. 19. yüzyıl şairi Berdak da Türkistan geleneğine bağlı bir ozan olarak bir yaşından yetmiş üç yaşına kadarki ömrünü betimlerken ona kadar ulaşan metinleri bir kaynak olarak kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşname, Berdak (Berdimurat), Karakalpak, Türk edebiyatı, insan ömrü

ABSTRACT

Yaşname is a genre specific to Turkish oral and written literature, with the first written examples being found in Ahmed Yesevî's works *Divan-ı Hikmet* and *Fakrname*, as well as Yusuf Has Hacib's *mathnawi* [poem written in couplets] titled *Kutadgu Bilig*. In general, *yaşname* works describe human life in terms of its different stages

Başvuru/Submitted: 22.05.2021 **Kabul/Accepted:** 26.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Elmira MEMMEDOVA-KEKEÇ (Doç. Dr.), Bakü Avrasya Üniversitesi, Genel Filoloji Bölüm Başkanı, Hazar Üniversitesi, Diller ve Edebiyatlar Bölümü, Azerbaycan. E-posta: mamedovaelmira4@gmail.com

Atıf/Citation: Memmedova-Kekeç, E. (2022). Türk Yaşname geleneğinde Karakalpak Şairi Berdak'ın şiirleri. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 737-746). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.051>

and were written in later periods as both poetry and prose. These texts are encountered in the entire Turkic world geography. They have also been transferred from written literature to *âşık* [minstrel] poetry and become one of the important texts of the minstrels of Azerbaijan, Anatolia, Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan. In this context, the *yaşnames* of the Karakalpak poet and bard Berdak (Berdimurat Ğarğabay Ulı) are also included among his poems. Berdak was one of the founders of Karakalpak literature, and his *yaşnames* are based on the Turkish *yaşname* tradition. The poems “Ömirim” and “Yespim Menin” in Berdak’s book *Tanlamalı Şuğraları* were destroyed due to Islamic reasons, as his writings were written in the Arabic alphabet during the Soviet period. These two poems told about the life of the famous poet and are a continuation of one another. Singing, “*Berdimurat-this is me / Listen to me, oh my folk / I turned pale in negligence / My life ended with longing*”, the poet describes his life in the mortal world using the traditional *yaşname* patterns. Another pattern famous in the Turkestan geography is also used in his *yaşname*. The word *günlerim* (which means *my days* in the target language) in this pattern is the repeated word which is peculiar to the *yaşnames* that appear in the Eastern variants of the *Köroğlu* epic and to the well-known *yaşname* of the famous Turkmen poet Mahtumkulu Feraki. The 19th-century poet Berdak was a bard in the Turkestan tradition and used the 10 texts that were known as a source while describing his life from the ages of 1-73.

Keywords: Berdimurat, *yaşname*, Berdak, Karakalpak, Turkish literature, Human life

Giriş

Karakalpakların ünlü ozanları arasında Berdak, Ajiniyaz, Künhoja, Öteşter gibi isimler bulunmaktadır. “XIX. yüzyıl Karakalpak Edebiyatı ve kültürünün büyük gelişme gösterdiği bir devirdir. Hârizm’e gelen Karakalpaklar yerleşik hayata geçip kendi etnik-millî kültürlerini geliştirmişlerdir. Bu gelişim öncelikle siyasal ve ekonomik hayatın gelişmesiyle olayları şiirlerine yansıtan Künhoja, Ejiniyaz, Berdak, Öteş, Sarıbay, Gülmurat’ta görülür” (Vedat, 2012, s. 512).

19. yüzyıl şairi Berdak (Berdimurat Ğarğabay Ulı) 1827 yılında Akkala’da doğmuştur. Aral Denizi’nin güneyinde yer alan bu köyde yaşayan şairin babası Ğarğabay, fakir bir balıkçıdır. Berdak, on yaşına geldiğinde babasını ve annesini kaybetmiş ve bundan sonra babasının küçük kardeşi Koşkarbay’ın yanına yerleşmiştir. Böylece Berdak’ın ergenlik yılları, sığırcılık yaparak muhtaç ve zorluk içinde geçmiştir.

Halk arasında oğlunun düğünü için para biriktiremeyen Berdak’ın dedesinin açlık yıllarında onu fakirlerden birinin kızıyla evlendirdiğine ve kavun çekirdeği ile başlık parası ödediğine dair hikâyeler anlatılmaktadır. Berdak kendi şiirlerinde bu konuya değinmiştir.

Çocukken Berdak aul okulunda okumuş ve okuryazar olmuştur. Daha sonra medreseye gitmiş, Doğu Edebiyatı ile tanışmaya başlamıştır. Şiirlerinde de belirttiği gibi Nevai, Fuzuli, Mahtumkulu gibi ünlü şairlerin de eserleri bu dönemde ilgi odağında olmuştur. Ancak şiddetli yoksulluk onun eğitimine devam etmesine izin vermemiş ve günlük ekmeğini kazanmak için devamlı çalışmak zorunda kalmıştır. Düğünlerde ve bayramlarda dutar eşliğinde şarkılar, destanlar okumaya başlamış ve önce başkalarının yazdıklarını seslendirmiş, sonra ise kendi şiirlerini yazmış; böylece bakışlık hayatı başlamıştır.

Berdak, 22-23 yaşlarındayken Karakalpakların Mayten kabilesinden olan Baymankul’un kızı Bibithan (Bayitkan) ile evlenmiştir. Bibithan’la evliliğinden yedi çocuğu dünyaya gelmiş, böylece Berdak beş kız ve iki oğul babası olmuştur. Fakat ilk karısı vefat etmiş ve Berdak ikinci kez evlenmiştir. Bağdagül adlı eşinden ise bir kızı doğmuştur.

Yirmi beş yaşlarına geldiğinde Berdimurat artık ün kazanmaya başlamış ve Karakalpak halkının acılarını anlatan ünlü bir şaire dönüşmüştür. “Berdak-Şair” veya “Berdak-Bakşı” takma adıyla halk arasında sevilen bakışlardan olmuştur. Ünlü şair 1900 yılında vefat etmiştir.

Berdak, 25-26 yaşlarında ünlü Karakalpak şairi Künhoja ile tanışmış ve ondan bakışlık sanatının sırlarını öğrenmiştir. Böylece kendisini çok iyi yetiştirmiş; Karakalpak halkının yaşamını, dertlerini, sosyal sorunlarını ele almaya çalışmıştır. Onun şiirleri maalesef tam olarak günümüze kadar ulaşmamıştır.

Şairin “Amangeldi”, “Aydos Baba”, “Ernazar Biy”, “Rövşen”, “Şecere”, “Harezmi”, “Ahmak Padişah” gibi destanları vardır. Şairin eserleri 1956 yılında yayınlanmaya başlamış, “Tanglauli shig’armaları” (Nokis, 1956), “Tanlangan she’rlar”, (Taşkent, 1958), “She’rlar” (Taşkent, 1976) gibi kitapları basılmıştır. Qurbonboyev’in “Berdak ve Özbek edebiyatı” (Berdak va o’zbek adabiyoti, Taşkent, 1986) adlı eserinde şairin eserleri ve Özbek Edebiyatı ile ilişkisi araştırılmıştır.

Yaşnamelerinde Geleneksel ve Bireysel Anlatım Kalıpları

Yukarıda belirttiğimiz üzere Berdak, Karakalpak halkının tarihi, geçmişi ve kendi yaşadığı dönemdeki sorunlarıyla ilgili konuları şiirlerinde işlemiştir. Bu bağlamda onun şiirleri sadece Karakalpak Edebiyatı için değil, Türk dünyası için de önem arz etmektedir ve diğer Türklerin sözlü ve yazılı edebiyat tarihi geleneğinde değerlendirilmelidir. Onun en ünlü eserlerinden olan “Şejire” (Soyağacı), Karakalpak, Özbek, Kazak, Kıpçak, Türkmen halklarının tarihlerine dair bilgiler içermektedir. “*Berdak’ın “Şejire” adlı şiirinde Altın Ordu Devleti yıkıldıktan sonra Karakalpak halkının ortaya çıkması, Qıyat (Arıwhan), Müyten (Aqşolpan)’ın sembol olarak çıkması; Karakalpakların Türkistan’dan Amuderya’nın kıyısına gelmesi gibi bilgiler tarihî bilgilere uygun düşmektedir*” (Tokat, 2012, s. 2877). Hatta bu eserine göre Berdak, araştırmacılarca halkının geçmişi edebî eserlerde yansıtan bir tarihçi olarak da değerlendirmektedir.

Berdak’ın otobiyografik bir özelliğe sahip olan yaşnamesi de Türk dünyası yaşnameleriyle metinler arası ilişkidir ve yaşnamede bakşının kendine özgü anlatım tarzıyla birlikte kalıpsal ifadeler de yer almaktadır. Berdak’ın yaş destanlarının önceki yaşnamelerle farklı ve benzer özelliklerini madde madde inceleyeceğiz.

1. Türk Dünyası yaşnameleri, genel olarak Ahmet Yesevî’nin ve Yusuf Has Hacib’in başlattığı anlatım üzerinden şekillenmiştir. Berdak’la Ahmet Yesevî’nin şiirlerini kıyaslayan bilim adamları, makale konumuz olan şairin Türkistan’da İslam dininin yayılmasındaki rolünden de bahsetmiş ve Yesevî’nin onun üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Genel olarak Abay, İbray, Ajiniyaz, Berdak, Nurtuğan, Ebubekr Kerderi, Künhoja vd. şair ve bakşların Türkistan’da İslami şiir geleneğinin devamında olan katkı ve rollerine değinmişlerdir (Bkz: Mendibay, 2003, s. 19).

2. Ahmet Yesevî’nin yaşnamesi doğmadan önceki ruhlar dünyasındaki hayatı da konu eden bir örnektir. Zamanla âşık edebiyatında da anne rahminden önceki hayatı anlatan yaşnameler ortaya çıkmış, ruhlar dünyasında ikrar etmeleri gibi meseleler anlatılmıştır. Berdak’ın elimize ulaşmış yaşnamesinde ruhlar dünyasından değil, maddi dünyaya gelişten başlayarak insan ömrü betimlenmiştir:

*Atadan tuydım ne kördim?
Yalğanşı pantı dünyada?
Bir künşe bolmay ömirim,
Ötkenin be dünyada? (Berdak, 1987, s. 142)*

Görüldüğü üzere Berdak diğer yaşnamelerde geniş betimlemeleri verilen babadan anneye ve dünyaya inme motifini özet olarak geçmiştir. Birçok âşığın ve şairin yaşnamelerinde bu kısım, âdeta yaşnamenin girişi özelliğini taşır ve baba sulbundan anne rahmine inmeyi, anne rahminde dokuz ay dokuz saatlik gelişmeyi anlatan örnekler bulunmaktadır. Berdak ise bu kısmı detaylı anlatmamış veya şiirleri Sovyet Dönemi’nde derlendiği için ruhlar dünyasıyla ilgili giriş kısmı ihtisar edilmiştir. Böylesi ihtisarlar Sovyet Dönemi âşık yaşnameleri için nitelikseldir. Ateizm tebligatının bir devlet sloganı olduğu dönemde âşık yaşnameleri de geleneksel kalıplarından uzaklaşmış ve sadece maddi dünya hayatı anlatılmaya başlanmıştır. Bundan başka bazen âşıkların eserleri yayınlandığı zaman ruhlar dünyasıyla ilgili giriş ve sonuç kısımları

sansürden kurtulamamış, şiirler tam metniyle okurlara ulaştırılamamıştır. Hatta bir Karakalpak yaşnamesinde Sovyet rejimini öven dizeler de yer almıştır. “Sovyetler Dönemi Yaşnamelerinin Muhteva Özellikleri (Türkmen, Azerbaycan ve Karakalpak Yaşnameleri Örneğinde)” başlıklı makalemizde bu konu geniş şekilde araştırılmıştır (Memmedova-Kekeç, 2016, s. 222-223).

3. Berdak’ın yaşnamesinde diğer şair ve ozanlardan farklı olarak dünya tam bir cehenneme, işkence ve zulüm yerine benzetilmiştir. Genel olarak yaşnamelerde maddi dünya geçici bir âlem olarak değerlendirilse ve Ahmed Yesevî geleneğinde ruhun terbiyesi konusu önem arz etse de hiçbir metinde çocukluk ve gençlik yıllarında insanoğlunun dünya yaşamıyla ilgili kötümser betimlemeler yer almamaktadır. Genelde altmışlı yaşlardan sonra dünyadan şikâyet motifleri başlar. Hem fiziksel olarak çökmeye başlayan hem de toplumda ve ailede kendisini dışlanmış zanneden insanın dertleri anlatılır. Berdak ise yaşnamenin ilk bentinde dünyayı yalancı ve fâni olarak adlandırır ve yaşnamenin diğer bentlerinde de aynı görüşlerini aktarır; dünyayı bir nale yeri olarak görür. Berdak’ın diğer şairlerden farklı olarak yaşnamesinin kötümser imgeler ve kelimeler içermesinin nedeninin yaşamındaki olumsuz olaylarla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Yaşnamenin henüz ikinci bentinde şair dünyaya geldiğinin pişmanlığını ifade etmektedir:

*Dünya fanıy, kelmek ğanıy,
Keldimiy endi ne kördim?
Bir puş dâne bilsen anıy,
Bir künşe jokdur ömirim.* (Berdak, 1987, s. 142)

Yetmiş üç yıllık ömrünün bir gün kadar sürmediğini ve bununla da dünyaya gelişinin bir pişmanlık olduğunu bildirmektedir. Diğer yaşnamelerde yedi, sekiz yaş genelde okumaya başlama, mektebe veya medreseye gitme yaşıdır. Fakat Berdak’ın yaşnamesinde bunu göremeyiz. O, sekiz yaşını okul yaşı olarak değil, dişlerinin düştüğü yaş olarak değerlendirir ve bize malum Türk dünyası yaşnamelerine baktığımız zaman ünlü Türkmen şairi Mahtumkulu Ferakî’nin “Günlerim” redifli yaşnamesinden etkilendiğini görmüş oluruz:

Mahtumkulu:
*Beşimi ötirdim (geçirdim) bahar yaz ile,
Altı yaşta kavalıştım baz ile,
Yedi yaşta işim olmaz kız ile,
Sekizimde dişim düşen günlerim.*

Berdak:
*Berdimurat segiz jastı,
Andın sonıra tisim tüsti,
Bilip jaksı-jaman isti,
Kurusın ötken günlerim.* (Berdak, 1987, s. 143)

Bundan başka Köroğlu Destanı’nın Doğu varyantlarındaki yaşnamelerde de sekiz yaşla ilgili benzer betimlemelerin olması Berdak’ın yaşnamelerinin alt metinlerinin Mahtumkulu şiirleriyle birlikte söz konusu destan metinlerindeki yaş destanlarının olduğunu söylemek mümkündür:

*Beş yaşında bexre aldım yaz bilen,
Altı yaşda kovalaşdım saz bilen,
Edi yaşda işim bolmaz qız bilen,
Sekizimde dişim düşen günlerim. (Qöroğlu, 1958, s. 609-610)*

Bu tür betimlemeye nadiren olsa da Azerbaycan ve Anadolu yaşnamelerinde de rastlanılır:

Altı yaşında dağıtmışam dişimi (Azərbaycan folkloru antologiyası. XIII, 2005, s. 409-411); *Altıda yedide diş tazeledim* (Kaya, 2004, s. 192-196).

Biyografisinden bellidir ki Berdak on yaşında anne babasını kaybetmiş ve aynı sene okula gitmeye başlamıştır. Şiirde bununla ilgili betimlemeler de vardır:

***On jasında okıp kəlam,
Tənirige berip salam,
Jılayımda ata-anam,
Kan yığlaşan sol ömirim.*** (Berdak, 1987, s. 143)

Okul döneminin uzun sürmediği, fakirlikten dolayı devamlı olarak okul sırasında da acılar çektiği bellidir. Doğal olarak yaşnamede çocukluk ve okullu yıllarının acıları da dile getirilmiştir:

*Balalar menen okıp Kuran,
Bile almasam bağırim biriyan,
Şunday etip zarı giriyan,
Axy-afgan ömirim.*

*Xakka etip nalış sonda,
Meşitte okıp anda-anda,
Balalıktı sol zamanda,
Ballar men jürgen günlerim.* (Berdak, 1987, s. 143)

4. Berdak'ın yaşnamesinde şiirsellik açısından bazı hatalar ve eksiklikler dikkat çekmektedir. Altmış altı bentten oluşan "Ömirim" başlıklı yaşnamenin ilk bendinde redif kelime olan "ömirim" sözü dördüncü değil, üçüncü mısra da yer almıştır. Diğer bentler ise "Ömirim" veya "Günlerim" redifiyle verilmiştir. "Ömirim" redifinin yaşname metinlerinde sadece Berdak'a özgü olduğunu söyleyebiliriz. "Günlerim" redifli yaşnameler ise Türkistan coğrafyasında araştırma konumuz olan şairden önce ve sonra da kurgulanmıştır. Şöyle ki Koroğlu Destanı'nın Özbek ve Türkmen varyantlarında, aynı zamanda Mahtumkulu Feraki'nin yaşnameleri arasında ve Özbek bakışısı Ergeş Cumanbülbuloğlu'nun şiirleri sırasında "Günlerim" redifli yaşnameler bulunmaktadır. Yukarıda kaydettiğimiz üzere Berdak şiirini yazdığı zaman Mahtumkulu Feraki'nin yaşnamesinden etkilendiğini sekiz yaşla ilgili betimlemeden görmekteyiz. Metinler arası ilişkide başka bir örnek ise on yaşla ilgilidir. Mahtumkulu dokuz yaşında, Berdak ise on yaşında Tanrı'ya selam verdiklerini dile getirirler. Berdak'ın şiirinde bir yaş kayması onun okula daha geç başlamasıyla ilgilidir:

Dokuzumda verdim Tanrı selâmı,
Onumda boynumda Hakk'ın kelâmı,
On birinde tutum divit kalemi,
Okıp okıp mâna seçen günlerim. (Çelebioğlu, 1998, s. 405-406)

Ergaş Cümanbülbüloğlu'nun da yaşnamesinde okula başlama yaşı on yaştır:

On yaşımda ders kitabın başladım
Kıssa gazellerini endi taşladım
"Muhteser" kitabın mehkem üşledim
Mesela-mesail sürgen künlerim. (Эргаш Жуманбул угли, 1973, s. 28-33)

Genelde on beş yaş ise yaşnamelerde sevdalanmak, bir kızın aşkına tutulmak ve gençliğin sefasını ve sevdasını yaşamak çağıdır. Mahtumkulu Feraki gençliğinin sevgi çağlarını aşağıdaki dizelerle dile getirir:

On ikimden gittim on üç yaşıma,
On dördünde eser vurdu başıma,
On beşimde kızlar girdi düşüme,
On altımda kaynap coşan künlerim. (Çelebioğlu, 1998, s. 405-406)

Berdak'ın yaşnamesinde de onbeşli yaşlar arası en mutlu olduğu dönemler olarak nitelendirilir, genç kalbinin sevda atışları nihayet ona da mutluluk duyguları yaşatır:

On birden on eki, on üş,
Bolıp xərdəyım teperiş,
Yaran bolıp yarı dəryuş,
Şadıman bolğan günlerim.

Kaddi dalı nazlar bilən,
Keyil xoşı sazlar bilən,
Onbes jasta kızlar bilən,
Zaykı-sapalı ömirim. (Berdak, 1987, s. 144)

Görüldüğü üzere yaşnamenin bu kısmında Berdak, "günlerim" ve "ömirim" rediflerini birarada kullanmıştır. Ayrıca yaşnamenin bu kısmında Mahtumkulu ile birlikte "Köroğlu" destanındaki yaşnamenin de kalıpsal anlatımlarını gözlemliyoruz:

Un ikkidan utdim, un uç yaşıma,
Un türtimda xasrat urdi boşıma
Un beşimde kızlar kirib tuşıma
Un oltimda kaynab-juşqan kunlarim. (Go'ro'g'lı, 2004, s. 446-447)

5. Yirmili yaşlar Türk dünyası yaşnamelerinde genelde kahramanlık, hayat mücadelesi, kendisini topluma tanıtmaya, evlenme ve bireyselleşme dönemidir. Berdak da bu geleneğe dayanarak yirmi yaşında kendisini bir arslana benzetmektedir:

*Jigirmada darday bolıp,
Jük kötergen narday bolıp,
Arıslan kibi şerdey bolıp,
Küşke tolıskan künlerim.*

Jigitlikte bolmağan es,
*Bolmas iske bolıp kes-kes,
Tolıskan küş jigirma bes,
Kayırsız xäser künlerim.* (Berdak, 1987, s. 144-145)

Böylece Berdak kendisini yirmili yaşlarında bir kahramana benzetmekte ve yaşname geleneğine dayanak bir cesurluk ve yiğitlik dönemini betimlemektedir. Her ne kadar geleneğe dayansa da Berdak'ın yaşnamesi kendi yaşamından kesintileri özetlemektedir ve yirmi beş yirmi altı yaşlarında hocası Künhoja ile tanıştığını da belirtmektedir:

*Jigirma beş-jigirma altı,
Ağa begler, dünya kaldı,
Endi aytar sözüm saltı,
Nelerdi körgen ömirim.*

*Belgili xalıkka nişanı,
Yadımda tur xərkaşanı*
Kartayğanda Künxojanı,
Körgen künlerim, künlerim. (Berdak, 1987, s. 144-145)

6. Yaşname geleneğinde bazı yaşlar birer birer, bazı yaşlar ise onar onar verilmektedir. Berdak'ın yaşnamesinde kırk yaşa kadar ömrün yılları tek tek yıllar üzere bentlerle betimlenmektedir. Kırk yaştan sonra ise onar onar olarak yaşlarını betimlemeye başlar:

Kırk xəm ötti, keldi eliy,
*Əy ağalar, parkın biliy,
Miyras emes oynap-kuliy
Kayğılı kapa künlerim.*

*Alla, jetker muradıma,
Kim juyap berer dadıma,*
Keldim endi alpısına,
Xəsiretli xayran künlerim. (Berdak, 1987, 146-147)

Görüldüğü üzere Berdak, kırk yaşından sonra elli, altmış ve diğer yaşlarını sadece bir bent adayarak vasfeder ve yine de bu yaşlarında dünya hâinden şikâyet ederek yaşnamenin başındaki kötümser duygularını aktarır.

7. Âdeta şiir geleneğine uygun olarak yaşnamelerde de sadece sonuncu veya sona yakın bentlerden birisinde şair mahlasını zikreder ve şiirin kendisine özgü olduğunu bildirmiş olur.

Berdak'ın yaşnamesinde de metin boyu şairin adı birkaç defa zikredilir: *Berdimurat menin özüüm* (3. kıta), *Berdimurat üşke şıktın* (6. kıta), *Berdimurat segiz jastı* (8. kıta), *Berdimurat aryak şakır* (41. kıta), *Berdimurat sözün jazar* (47. kıta), *Kim edin sen, Berdimurat* (61), *Ötti, Berdimurat, ömirim* (63. kıta), *Berdimurat xaktın kuli* (66. kıta). Görüldüğü üzere şair Berdimurat ismini yaşname içerisinde baştan sona kadar okurun ilgi odağında tutmak amacıyla zikretmektedir. Fikrimizce bunun nedeni redif meselesine de ilişkin olarak Mahtumkulu ve Köroğlu Destanı geleneğinde Berdimurat'ın kendisini bir şair olarak kanıtlamak istemesidir.

8. Yaşnamenin son kıtasında Berdak yine de kendi ismini zikreder ve bununla birlikte tarih de düşer. Genelde otobiyografik yaşnamelerde kesin tarihlerden bahsedildiğini görmekteyiz. Bu bağlantıda Berdak domuz yılında şiirini yazıp bitirdiğini söyler:

*Berdimurat xaktın külü,
Saxrada ösken bülbili,
Jası ötti – donız jılı,
Jazğan buldur xikayanı.* (Berdak, 1987, s. 150)

Kendisini sahrada öten bülbüle benzeten şair yaşının ötüp geçtiğini ve bu şiiri kaleme alırken domuz yılı olduğunu söyler. Genelde Türkistan coğrafyasına özgü yaşnamelerde bu özelliği görmek mümkündür. Düşürülen tarihe göre yaşnamenin 1899 yılında şairin ömrünün sonunda yazıldığını düşünebiliriz. Çünkü 1899 yılı takvime göre domuz yılıdır ve şair de 73 yaşındadır. “Yespim Menin” adlı başka bir yaşnamesinde de Berdak ömrünü genel olarak değerlendirir ve yiğitliğin beherini, yaşlılığın zehrini tattığını söyleyen şair zamanla nefisini öldürmek için uğraştığını da dile getirir:

*Jigitlik bexerin öttim,
Ğarrılık zexerin tattım,
Suypılıkka kol uzattım,
“Mekkam tutkay destim” menin.*

*Arttı günaxım dembedem,
Joktı közimde zərre nəm,
Taybekər suypı bolsam xam,
Xeş kalmadı nəpsim menin.* (Berdak, 1987, s. 151)

Şair böylece günahlardan arındığını ve tamahtan, insanların arkasından konuşma huyundan, yalan sözden uzak durduğunu, bismillah ile her işine başladığını veya Allah'ın yolunda olduğunu defalarca söyler. Son bentte ise “Ömirim” başlıklı yaşnamesiyle örtüşen bir tarihten bahseder:

*Jetpis üştedur jaslarım,
Ağardı sakal-şaşlarım,
Razı bolın ğardaşlarım,
Akırı bolar kışım menin...* (Berdak, 1987, s. 151)

Böylece şair her iki yaşnamesinde yetmiş üç yaşına gelip dayandığını, saçının ağardığını ve geçen ömrünün sanki bir gün etkisi bıraktığını dile getirir. Yetmiş üç yaşında ömrünün kışına geldiğini söyleyen şair yine de Türk dünyası yaşnameleri geleneğinden yararlanır. Âşık Paşa'dan başlayarak yaşnamelerde ömrün yılları fasillara benzetilir ve “*Uşbu seksen yıl dahı dört fasl olur*” söylemekle Âşık Paşa seksen rakamını yirmişer olarak böler ve her yirmi yılı bir fasla denk getirir. Bu bağlantıda yetmişli yaşlarında ömrünün kış faslına girdiğini beyan eden Berdak, yaşnamelerinde malum kalıp anlatı ve ifadeleri kullanır.

Sonuç

Berdimurat Ğarğabay Ulı veya Berdak adıyla bilinen Karakalpak şairi, Türk dünyasında, özellikle de Türkistan coğrafyasında İslami Türk şiir geleneğinde kendine özgü yer alan ozanlardandır. Onun “Ömirim” ve “Yespim Menin” yaşnamelerinde geleneksel kalıplar, ifadeler ve betimlemeler yer alsa da şair kendi hayatı üzerine bir yaş destanı anlattığı için kendine özgü hayat hikâyesini ve yer yer sanatsal kimliğini de metne işlemeyi becermiştir. Berdak'ın yaş şiirleri Karakalpak Türklerinin de Türk dünyası yaşnameleri hazinesine verdikleri değerli örneklerdir.

Kaynakça / References

- Berdak (1987). *Tanlamalı şığarmaları*. Nökis: Karakalpakistan.
- Çelebioğlu, Â. (1998). Türk edebiyatında yaşnameler. *Eski Türk edebiyatı araştırmaları* içinde (s. 367-488). İstanbul: MEB Yayınları.
- Go'ro'gli (2004). *Xorazm dostonları*. Urganç: Xorazm Naşriyeti.
- Xadjieva D. ve Allamuratova K. (2018). The importance of Berdakh works in educating young people as a loyal adherent to their culture and national values. *Научные Механизмы Решения Проблем Инновационного Развития: Сборник Статей По Итогам Международной Научно-Практической Конференции* içinde (s. 191-193).
- İsmayılov, H. ve Quliyeva, R. (2004). Gəncəbasar folkloru. *Azərbaycan folkloru antologiyası IX kitab* içinde (s. 458-459). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzi. Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- Kaniyazova J. ve Tilegenova A. (2018) The portrait of hero in the work of Berdakh poet's “aqmaq patsha” (“stupid king”). *International Conference, Science and Practice: A New Level Of Integration In The Modern World*. Berlin 27 Mart 2018, Berlin.
- Kaya, D. (2004). *Yaşnameler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Qöroqli. (1958). (N.Aşırovin redaksiyası bilen). Aşqabat: Türkmenistan Dövlət Neşiriyatı.
- Memmedova-Kekeç, E. (2016). Sovyetler Dönemi yaşnamelerinin muhteva özellikleri (Türkmen, Azerbaycan ve Karakalpak yaşnameleri örneğinde). *Folklor/Edebiyat*, 4 (88), 217-225.
- Mendibay, Ə. (2003). *Kazak edebiegindeki dini-islamдық poeziya*. Taraz: Kaynar.
- Tokat, F. (2012). Karakalpak şair ve ozanı Berdak'ın “şejire” adlı şiiri. *Turkish Studies*, 7(4), 2873-2888.
- Uygun, C. V. (2012). Karakalpaklar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 511-513). C. 41.
- Жуманбул угли, Э. (1973). *Таржимаи холл / Булбул тароналари. Бешиинчи жилд. Айтувчи Эргаш Жуманбул угли*. Тошкент: Fan Yayınları. s. 21-75. C. 5.
- Максегова, Ф. (2021). *Саётхон-Ҳамро Достони Қорақалпоқ Версияси Типологияси*. (Doktora Tezi). Тошкент.